

min kiellon uskomisesta. Mainittakoon, että vaikka Schellenbergin käsitys uskonnollisesta uskosta ilman tavanomaista uskomusasetusta on omaperäinen, se ei ole ainutlaatuisen. Teistisessä filosofiassa samanlaisia näkemyksiä ovat ennen Schellenbergiä kehittäneet muun muassa William Alston, Robert Audi ja Louis Pojman.

Kuvittelun lisäksi Schellenberg sisällyttää uskontoonsa käytännöllisen aspektin. Hänen mukaansa ultimismien mukaiseen toimintaan kuuluu pyrkimys ymmärtää todellisuuden luonnetta paremmin olemalla avoin tutkimukselle ja erilaisille kokemuksille; pyrkimys muokata äly- ja tunneperäiset taipumuksemme koherenteiksi ja tasaisiksi ultimismia ja evolutionaarista näkökulmaa hyväksikäyttäen; ja pyrkimys riskialttiiseen toimintaan yleisen hyvän edistämiseksi. Schellenbergin mukaan uskonnollisella yhteisöllä voi olla keskeinen rooli näiden pyrkimysten edistämiseksi. Lisäksi hän toteaa, että perinteisten uskontojen elementtejä voi käyttää hyväksi evolutionaarisen uskonnon viitekehyksessä.

Kirjan kahdessa viimeisessä luvussa Schellenberg pyrkii puolustamaan evolutionaarista uskontoa ja vastaamaan erilaisiin vastaväitteisiin. Esimerkkinä Schellenbergin tarkastelemasta kritiikistä voi mainita väitteen, että pahan olemassaolo on ristiriidassa ultimismien metafysisen ja aksiologisen aspektin kanssa. Tähän pahan ongelman varianttiin Schellenberg vastaa etupäässä evolutionaarista skeptisismiään hyödyntäen: arvostelmamme asiantilojen arvosta eivät nykyisessä kehitysvaiheessamme ole välttämättä luotettavia. Emme siten voi väittää että se, mikä meidän näkökulmastamme näyttää pahalta, on tosiasiaa ristiriidassa ultimismien kanssa. Jotkut teistit ovat samansuuntaisesti vedonneet tiedollisiin rajoihimme vastauksena traditionaaliseen pahan ongelmaan (ks. esim. skeptical theism). Tätä vastaan Schellenberg väittää, että tiedämme pahasta ja Jumalan ominai-

suuksista sen verran, että voimme muotoilla argumentin teismää vastaan. Schellenbergin näkemys, että skeptinen vastaus toimii ultimismien mutta ei teismien kohdalla, vaikuttaa lähinnä kyseenalaistettavalta valikoinnilta.

Evolutionaarista uskontoa puolustaessa Schellenberg hyödyntää melko vapaasti näkökulmia muuttamista perinteisistä jumaluskon puolustavista argumenteista. Tästä sopivan esimerkin tarjoaa hänen käsityksensä Anselmin *Proslogionissa* esittämästä niin kutsutusta ontologisesta argumentista. Anselm katsoi, että Jumalan olemassaolo voidaan johtaa käsitteestä ”jotain, jota suurempaa ei voida ajatella”. Monien kriitikoiden tavoin Schellenberg pitää argumenttia epäonnistuneena, mutta hän toteaa, että Anselmin käsite on tosiasiaa lähellä ultimismia ja sen mietiskely ja kuvittelu voi avartaa mielen kykyjämme. Onnistuessaan ajattelun syventäminen olisi Schellenbergin mukaan hyvä asia, ja hän väittää, että naturalismista ja uskonnottomasta skeptisismistä poiketen evolutionaarinen uskonto pyrkii tämän päämäärän edistämiseen. Tämä on yksi Schellenbergin perusteista kuvitteluun pohjautuvan evolutionaarisen uskonnon puolesta.

Schellenbergin näkemykset ovat paikoin kiehtovia ja uusia. Lisäksi hänen proosaansa on suhteellisen miellyttävää lukea. *Evolutionary Religion* sopii johdattukseksi Schellenbergin ajatteluun, joskin ymmärtämistä edesauttaa, jos on tutustunut hänen aiempiin teoksiinsa tai analyyttisen teismien keskusteluun erilaisista uskonnolle relevanteista uskomusasetuksista. Schellenbergillä on suuri visio. Kirjan epilogissa hän kuvailee evolutionaarista uskontoa hegeliläisin termein synteesinä perinteisten uskontojen teesistä ja valistusaatteen ja naturalismien antiteesistä. Ei kuitenkaan ole selvää, saavatko Schellenbergin ajatukset vastakaikua hänenkin edustamassaan analyyttisen uskonnonfilosofian tra-

ditiossa, jossa taipumuksena on enemmän keskittyä kristinuskoon liitettyihin filosofisiin ongelmiin.

DAN-JOHAN EKLUND
TEOL. MAIST. (VÄIT.), HELSINKI

GEORGE FRIEDMAN
Flashpoints: The Emerging Crisis in Europe. New York: Doubleday 2015. 258 s.

Amerikkalaisen yhteiskuntatieteilijän George Friedmanin teos herättää poikkeuksellisen suuria odotuksia. Väitetään hänen kirjoittajan omistavan maailman suurimman yksityisen tiedustelupalvelun ja osanneen jo vuonna 2009 ennustaa Ukrainan kohtalon. Kirja edustaaakin laadukasta poliittista esseistiikkaa, joka on keveän viehättävästi kirjoitettua ja perustuu vahvaan informaatioon.

Friedmanin juutalaisen perheen hämmästyttävä pelastuminen natseilta ja väliin surkuhupainenkin pakomatka rautaesiripun takaisesta Unkarista Amerikkaan luo ihmiskasvoisen taustan Euroopan kohtalon pohdinnalle. Vanhempiansa Euroopasta intohimoisen kiinnostunut Friedman pyrkii esittämään kunnianhimoisen tulkinnan ainutlaatuisesta maanosasta.

Nykyhetken taustaksi Friedman maalaa laajan historiallisen katsauksen Euroopasta. Löytöretket, reformaatio, islam, kansallisvaltioaate, valistus, Amerikka Euroopan rikkaana kummisetänä ja yhdistäjänä otetaan kaikki tarkasteluun. Uskonnot sekä historiassa että nykypäivänä kiinnostavat Friedmania. Erityisesti katolisuus viehättää häntä: siinä on sopiva annos luoksepäästävyttä ja mystiikkaa, kuten kaikissa vakavasti otettavissa ajattelusysteemeissä.

Vilpitöntä uskonnonlevitysintoa on hänen mukaansa turha selittää pois esimerkiksi Etelä-Amerikan valloituksesta: konkistadorien ottamia riskejä ei Friedmanin mielestä voi

mitenkään muuten selittää psyko-logisesti kuin heidän uskollaan ih-meitätekevään Jumalaan. Altruismi ei tietenkään välttämättä pohjaudu uskontoon, mutta usein sillä on yhteyksiä siihen. Arvioidessaan omaa maataan, Amerikkaa, Friedman pää-tyy ajatukseen, että joskus Amerikan toimet voi ymmärtää vain altruismiksi. Mutta hän huomauttaa, että sellaiset toimet harvoin kestävät kauan.

Ajoittain Friedman suoristaa mutkia. Esseessä voinee maalailia, että valistus korvasi papit intellektuelleilla, mutta Friedmanin väite, että Luther introdusoi omantunnon idean, ja että protestantismi oli populaarien kansallisuusaatteiden alku, ovat jo turhan laveita yksinkertais-tuksia.

Joskus uskontojen rooli tuntuu jopa ylikorostuvan. Kuvatesaan taisteluja Välimeren herruudesta Friedman asettaa muutta mutkitta islamin ja kristinuskon vastakain. Kumpikin näistä kahdesta uskonnosta halusi hallita toista, ja niillä on ollut pakkomielle toisistaan ensikohtaamisesta alkaen.

Nykyajan länsimainen lukija epäilee, voiko ihmiset ja kansat todella noin voimakkaasti samastaa uskontoihinsa. Jospa Friedman onkin oikeassa? Jospa uskontokunnat edelleen rajaavat ja määrittävät ihmisiä ja kansoja paljon voimakkaammin kuin olemme ymmärtäneet? Todellinen syy, miksi Turkkiä ei haluta EU:hun, saattaa hyvin olla se, että sieltä olisi odotettavissa valtaisa määrä islaminuskoisia siirtolaisia Euroopan maihin. Friedman muistuttaa, että jo nykyisellään esimerkiksi Brysselin ja Barcelonan väkiluvusta kolmannes on muslimeja.

Uskonto ja väkivalta ovat melkein aina liittyneet yhteen, ja Friedmanilla on mielenkiintoisia huomioita myös sodista. Sodankäynnistä on tullut totaalista vasta nykyaikana. Edes Napoleonin aikaan sodat eivät olleet totaalisia siinä mielessä, että koko yhteiskunta olisi mobilisoitu, ja siten myös riskeerattu. Armeijoi-

ta on monenlaisia. Sekä natsi- että kommunistipuolue olivat armeijoi-ta vailla sotilasunivormua. Jonkin-laisia puolueunivormuja niissä kyllä taidettiin käyttää

Friedman on huomannut, että eri kansoilla on vähän erilaiset aseet. Yksi brittien aseista imperiumin säilyttämisessä olivat pöytätavat. Hienoissa illallispöydissä niin intialaiset kuin amerikkalaiset (kuten Friedman itse) olivat ”nöyryä poikaa”. Ylimielisyys ei hänestä kuitenkaan kannata: kyvyttömyys ymmärtää toisen osapuolen intohimoja voi johtaa raskai-siin poliittisiin virheisiin.

Kauppa kannattaa. Friedman on pannut merkille, että parjatulla eteläeurooppalaisella kaupantekokulttuurilla tinkimisineen on erilainen tempo kuin pohjoiseurooppalaisella maanisen tehokkaalla teollisuuskulttuurilla, jossa työ on yhtä kuin elämä. Herää kysymys, eikö tutkimustyössäkin pitäisi saada olla erilainen tempo kuin teollisuudessa? Pitääkö yliopistossa työn olla koko elämä? Friedman kertoo, että kaupankäynti ja talous joissain Euroopan maissa saattavat olla paitsi tempoltaan myös laillisuusasteeltaan vähintäänkin omaperäisiä. Miksi Kypros oli 2000-luvun alussa Venäjän rikkaiden suosima lomakohde? Venäläiset vierailivat rahojensa luona.

Miten Euroopalle käy tulevaisuudessa? Kovin täsmällisiä ennustuksia Friedmanilta ei heru, eikä selkeitä johtopäätöksiäkään. Monille suunnille johtavia tiedonmuruja ja ajatuksenpoikasia kyllä, väliin hie-man ristiriitaisiakin. Lienevätkö ristiriidat perua hänen saamistaan tiedusteluraportteista? Oraakkelit ovat aina osanneet kätkeä sanottavansa monitulkintaiseen muotoon. Voi-han Friedmania sanoa savolaiseksi-kin: vastuu jää kuulijalle.

Friedman tekee Eurooppa-analyyysinsä suurvaltapolitiisesta ja niin sanotusta reaali-politiisesta näkö-kulmasta. Olennaiset poliittiset toimet Euroopassa ovat Yhdysvallat, Venäjä ja Saksa. Sellaisia asioita kuin

pienien valtioiden oikeudet tai eu-rooppalainen kansalaisyhteiskunta hän ei mainitsekaan. Venäjästä Friedman puhuu perusasenteiltaan oudon muuttumattomana. Sen sisäistä kehitystä Putinin valtakunnaksi kyllä käsitellään, mutta ei mahdollisena syynä konfliktiin lännen kanssa. Syytä olisi, eiväthän kaikki Venäjälläkään jaa Putinin maailmanku-vaa.

Friedmanille olennaiset asiat maailmassa tai ainakaan Euroopassa eivät juuri muutu. Tai ainakaan muutokseen ei voi luottaa. Sekä Venäjän että lännen on varauduttava pahimpaan. Lukija saattaa kysyä, eikö joka puolella tapahtuvasta pähimpään varautumisesta synny itseään toteuttava ennuste. Friedman myöntää pelon haitallisuuden, mutta ei esitä keinoja sen voittamiseksi. Minkään sortin maailmanparantaja hän ei ole.

Friedman katsoo, että Andropovin-Gorbatschovin linja myi Venäjän geopolitiiset edut pakon edessä, ja nyt kyyninen ja ammattilypeä mutta palavasti maataan rakastava tiedustelu-upseeri Putin penää niitä takaisin. Suoraan Friedman ei sano, mutta sellaisen kuvan sain, että Ukrainan ja Valko-Venäjän täytyisi tyytyä osaansa taloudellisesti-sotilaallisina puskurivaltioina Venäjän ja lännen välissä. Muu ei ole kestävä.

Eikä siinä kaikki. Venäjällä on Friedmanin mukaan oltava tietty kontrolli myös seuraavasta rajamaiden vyöhykkeestä eli Puolasta, Slovakiasta, Unkarista ja Romaniasta. Ja kun mennään pohjoiseen, Natoon kuuluvat Baltian maat ovat ”Pieteria kohti suunnattu pistin”, jota joku voisi käyttää hyökätäkseen Venäjälle. Tätäkään Friedman ei toki sano, mutta varmaan hänestä olisi ollut parempi, jos Baltia olisi pysynyt puskurina.

Suomesta Friedman ei puhu juuri mitään, mutta hänen logiikkaansa seuraten myös Suomen olisi kai pysyttävä puskurina. Saska Saarikoskelle antamassaan haastattelussa (HS 3.5.15) hän tosin näyttää suo-

sittavan Suomelle paitsi pysymistä sotilaallisesti vahvana myös liittoutumista, jos tilanne pahenee. Puskurin osa ei Friedmanin mukaan välttämättä ole huono, Venäjä on kiinnostunut enemmän turvallisuudestaan kuin laajenemisesta tai miehityksestä. Tähänkö pienten valtioiden pitäisi luottaa? Entä jos nekin haluavat varautua pahimpaan?

Millainen on Euroopan yhteisen tulevaisuus? Friedman ei tunnu uskovan EU:n pysyvän pitkään nykyisenlaisena. EU:n myötä Eurooppa vaihtoi ideologiaa militarismista ekonomismiin, mutta takkuavasta ekonomismista saatetaan palata militarismiin. Varsinaiset sodatkaan eivät Friedmanin analyysissä ole poissuljettuja Euroopasta, edes sen ydinalueilta. Valintana on sota, jos eturistiriidat ovat riittävän suuret. Koko Euroopan kannalta Saksan ja Venäjän suhde on Friedmanin mukaan tulevaisuudessa ratkaiseva, jälleen kerran.

Kaikki maailman tai ainakin Euroopan kansat – yhtykää! Näytetään Friedmanille, että pahimmat vaihtoehdot eivät aina toteudu. Historiaa ei ole determinoitu toistamaan itseään. Maailmaa voi muuttaa paremmaksi. Siihen on keinoja, mutta niitä ei löydy Friedmanin kirjasta. Meidän muiden on keksittävä ne.

VESA HIRVONEN
DOS., LAHTI

CHRISTINE LIENEMANN-PERRIN & WOLFGANG LIENEMANN (HRSG.)

Religiöse Grenzüberschreitungen: Studien zu Bekehrung, Konfessions- und Religionswechsel / Crossing Religious Borders: Studies on Conversion and Religious Belonging. Studien zur Außereuropäischen Christentumsgeschichte (Asien, Afrika, Lateinamerika) / Studies in the History of Christianity in the Non-Western World, Bd./Vol. 20. Wiesbaden: Harassowitz, 2012.

Religiöse Grenzüberschreitungen / Crossing Religious Borders on koottu Baselissa pidetyissä seminaareissa 2009–2011 ja sen 900 sivua sisältävät yli 40 artikkelia saksaksi ja englanniksi. Yhteistä on kääntymyksen teema, mutta aihetta lähestytään hyvin eri näkökulmista: sosiologisesti, teologiselta kannalta ja myös kirkko-oikeudellisesti. Artikkeliryhmien jaottelu taas perustuu maantieteeseen. ”Ei-länsimaisuudesta” huolimatta teos lähtee liikkeelle lähetystyöhistoriasta ja Sveitsin maahanmuuttajien tilanteesta. Lukijaa muistutetaan mm. Wilhelm Gundertista (k. 1971), joka siirtyi Japanin-lähetystyöstä japanologiksi ja lopulta rehtoriksi Hampurin yliopistoon. Natsipuolueen jäsenenä hänet syrjäytettiin sodan jälkeen, olihan hän halunnut opiskelijoistaan juuri ”Führerin sotilaita”. Gundert oli ollut jo lähetystyöntekijänä ristiriitainen: hän kannatti Uchimuro Kanzon ajatusta yhteisöistä, jotka olivat maallikkojen piirejä ilman hierarkiaa (*mukyokai*). Gundertin ”ei-kirkon” jäsenet kääntyivät kuitenkin lopulta high church -anglikaaneiksi.

Intialaisen Anand Nayakin (k. 2009) kääntymyskertomus on aitou-

deksaan puhutteleva. Nuorena jesuittana Nayak tiesi, mikä on oikein. Opiskelijoiden vallankumousvuonna 1968 hän koki kuitenkin sisäisen vallankumouksen hinduluostareissa, ja hänkin kiinnostui oman maansa spiritualiteetista. Tärkeimmät vaikutteet Nayak sai Anthony de Melloilta, jonka sadhana-mietiskelyä hän ryhtyi opettamaan ”kolmannen kääntymyksensä” eli naimisiin menonsa jälkeen. Nayakin mukaan ”de Mello vaati kääntymystä rakkauteen, kun taas kardinaali Ratzinger vaati kääntymystä lakiin ja traditioon”.

Teoksen parasta antia on Ulrich Luzin eksegeettinen artikkeli konversiosta Uudessa testamentissa. Paavali ei Damaskon tiellä ”kääntynyt” uuteen uskontoon, vaan tuli tuntemaan Kristuksen. Kuitenkin Rooman valtakunnassa tapahtui massiivinen kääntymys kristinuskoon Konstantinoksen aikana. Luz katsoo, ettei Uuden testamentin maailmalla ole rinnakkaisilmiötä meidän aikamme, vaan ”vanhan” ja ”uuden” välillä on jatkuvuus. Kääntymykset ovat elämänskaaren vaiheita. Tämä teema toistuu kirjan artikkeleissa. Uskonollisuus on yksilön henkistä moniajota, jolle kirjallisuus antaa termejä patchwork, bricolage tai conversion career. Jos kyse on synkronisesta uskontojen päällekkäisyydestä – kuten esim. Japanissa – on kyseessä multiple belonging.

Uskonnonvapauden puute islamilaisissa maissa koetaan artikkeleissa ongelmaksi. Hüseyin Ağuıçenođlu osoittaa, ettei Turkin ”maallinen” valtiokaan ole voinut taata uskonnonvapautta. Atatürkin uudistukset eivät erottaneet Turkin valtiota uskonnosta, vaan tekivät valtiosta uskonnollisen toimijan. Samalla kun Turkkiä eurooppalais-tetaan, vainotaan ulkomaisiksi koettuja kristittyjä, kuten katolisia pappeja, yhä enemmän. Turkin valtion ”maallisuus”, laicité, onkin jotakin aivan muuta kuin Ranskassa.

Länsi-Euroopan lähialuetta on myös Venäjä. Erich Bryner kuvaa,